

О.Г. Боднарів, доц. канд. філософ. наук, Т.А. Потапчук, студ. гр. ДІ-07

Кіровоградський національний технічний університет

Політичні та правові вчення Спінози

В статті розглянути політичні та правові вчення Спінози його основні концепції, способи раціонального пізнання природи та її сутності основи договірної теорії та її використання, закони нові підходи до проблем суспільства, держави та права.

спіноза, суспільство, закони, теорія, держава, право, політичні мислителі, правові вчення, пізнання природи

Новий раціоналістичний підхід до проблем суспільства, держави і права отримав свій подальший розвиток в творчості великого голландського філософа і політичного мислителя Баруха (Бенедікта) Спінози (1632-1677).

Його політико-правові погляди викладені в «Богословсько-политическом трактате» (1670), «Этике, доказанной геометрическим методом» (1675) и «Политическом трактате» (1677).

Єдиним адекватним способом раціонального пізнання природи, де все здійснюється за необхідності, є відповідно Спінозі, дедуктивно-аксіоматичний математичний («геометричний») метод. Але при розгляді проблеми держави і права він намагався врахувати специфіку даної предметної області пізнання. Так, він поділяв всі (на речі, що можна досягнути) на ті, що (законно доводяться), і на ті, які приймаються на основі (моральної достовірності), хоча вони «ні яким чином не можуть бути доведені». В цьому зв'язку він зазначав, що наприклад, теореми Евкліда усіма пізнаннями і без доказів, а потім і доводяться, а «права, постановления и нравы я зову постижимыми и ясными хотя они не могут быть доказаны математически».

Закони природи він характеризував як «рішення Бога, відкриття природньо світом», тобто відкриті людським розумом, а не надані божою відвертістю. Разом з тим закони і правила природи за якими віками все відбувається, ця «сила і могутність дії» самої природи.

На такому розумінні законів природи будується і трактується Спінозою природного права, оскільки людина – це частинка природи і на нього, як і на всю решту природи, розповсюджуються всі природні закономірності і необхідності. «А тепер – писав Спіноза – під правом природи я розумію закони чи правила, згідно яким все здійснюється, тобто сама міць природи». І тому природне право всієї природи, кожного індивіда простягається настільки далеко, настільки далеко простягається їх міць».

Природне право забороняє тільки те, що ніхто не бажає і на що ніхто не спроможний. За природою і природою права люди-вороги, і їх природно-правові взаємовідносини в оцінці Спінози по суті співпадають з гоббсівським трактуванням «війни проти всіх» в природному стані, де «людина людині – вовк».

В природньому стані відповідно Спінози, всі (люди і інші природні істоти, розумні і не розумні, сильні та слабкі) дорівнюють тій змістовності, що всі однаково, за однією і тією ж основою мають право на всі по своєму свавіллi і бажанні, хоча реально зміст і об'єм цих природних прав різних людей (та інших природних істот) різноманітні і залежать від розміру їх фактичної міцності (розумової і фізичної).

В цій постійній боротьбі окремих сил-прав «найвищий закон природи» складається з прагнення кожного до самозбереження, до того, щоб «залишатися в своєму стані, не рахуючись ні з чим іншим, а тільки з собою».

Але в природньому стані, де відсутнє будь-яке спільне право, збереження людей,

досягнення ними своїх бажань і безпечного існування не можуть бути забезпечені. Разом з тим сама природа і природна необхідність показують і диктують людям спосіб і шлях виходу з глухого кута природного стану і переходу через посередництво спільного договору в стані громадянське (тобто до суспільства і держави, які у вченнях Спінози не відрізняються), узгоджене з незнищенними вимогами природи і природного права кожного. «Всезагальний закон людської природи, - стверджував Спіноза, - такий, що ніхто не нехтує будь-чим, що він вважає за благо, лише тільки в надії на більше благо чи із-за страху перед великою шкодою, і не переносить будь-якого зла, крім як у уникнення більшого або в надії на більше благо». Це означає, що кожний обере з двох благ те, яке він сам вважає великим, з двох зол те, яке здається йому меншим». Це закон, за оцінкою Спінози, відноситься до числа вікових істин, він міцно начертаний людській природі, і його знають всі.

Помилка сучасних вчень про політику, за оцінкою Спінози, складалася з того, що їх автори при висвітленні людської природи брали людей не такими, якими вони суть, а якими вони хотіли б їх бачити. Тому їм не вдалося створити теорію політики, яка знайшла б практичне застосування: їх політика може зійти за примару або здійснитися в Утопії чи в тому золотому віці поетів, де вона менш всього необхідна.

Для його реалістично орієнтованої теорії політики, держави і права досить характерне, що він заперечував різного роду ідеальні і утопічні проекти організації держави, на розумних початках і вважав, що попередній досвід уже показав «всі види держав» і засобів управління, необхідні для відповідного життя людей і стриманість їх в певній мірі. В цьому зв'язку він підкреслював неможливість «силою думки досягти в цій області чого-небудь такого, що йде в розріз з досвідом чи практикою, не було б, до цих пір досліджено та випробувано».

Посилаючись на досвід, Спіноза зауважував, що всі люди (як варвари, так і цивілізовані) будь-де знаходять в спілкуванні і живуть в визначеному громадянському стані. Звідси, заключає він «зрозуміло, що причин і природних основ держави слідує шукати не у вказанні розуму (ratio), але виводить із загальної природи або строю людей».

Вимоги розуму, розмірковував він, істинна користь людей, і ніхто не сумнівається, що жити за цими вимогами корисніше, ніж за природним правом. Але щоб перейти до життя за законами розуму, тобто до життя в світі, безпечності і взагалі найкращим образом, люди повинні були домовитись про це. «Итак, писал Спіноза, - этим способом общество может быть роздано без всякого противоречия с естественным правом, а всякий договор может быть соблюдаем всегда с величайшей верностью, если, конечно каждый перенесет на общество всю мощь, какую он имеет; оно, стало быть, одно будет иметь высшее естественное право на все, тобто высшее господство котрому каждый будет обязан повиноватся или добровольно, или под страхом высшего наказания».

Відмінною ознакою громадянського стану – наявність верховної влади (imperium), сукупне тіло яке є, згідно Спінозі, держава (civitas). Під верховною владою (і верховним правом, оскільки право – це сила, міць влади), при цьому, по суті, мається на увазі суверенітет держави.

Важливою особливістю спінозівської договірної теорії держави складається з того, що «природне право кожного... в громадському стані не зупиняється», оскільки як в природньому, так і в громадянському станах людина діє за законами своєї природи, поєднуючись зі своєю користю, викликається страхом чи надією. Головна різниця між цими двома станами закладається в тому, що в громадянському стані мається на увазі договірно установлене вище (суверенне) природне право держави, тобто тут з'являється загальне для всіх право і загальний вклад, загальний гарант і захисник безпеки, і все боїться одного й того ж – верховної (суверенної) влади.

Верховна влада є тією душею держави, якій всі повинні керуватися. Тільки вона має право вирішувати, що є добром і що злом, що добре, що погане, що справедливо, що не справедливо, що слідє робити і від чого потрібно втриматись кожному окремо і всім разом. В веденні верховної влади знаходяться будівлі, тлумачення і відміна законів, питання і правосуддя та інші державні справи, обрані високопоставлені особи, право війни і миру та ін.

Верховна влада згідно Спінози, « не пов'язується ніяким чином, але всі повинні їй у всьому коритись »; всі «повинні обов'язково виконувати всі накази верховної влади, хоч як би вона веліла виконувати найбільшу несенітницю».

Після договірне право громадяна, називається Спінозой «приватним громадським правом», він характеризує як «свободу кожного зберігають в своєму стані, визначену наказами верховної влади і захищену тільки її авторитетом ». Це громадське право – частина загального права; і те і інше, як і взагалі будь-яке право (крім божественного, права) в природньому і громадському станах, є по своїй субстанції правом природнім, правом-силою. Приватне громадське право, тобто зброя». Але оскільки власне благодіяння є найвищий закон будь-якої держави, воно керуючись страхом зашкодити, чи надією на вигоду, може як укластись союз, так і з повним правом порушити його, якщо ця диктується користю держави в змінених умовах.

Спіноза виступає за взаємодопомогу держав і відмічає, що разом вони мають більше права, ніж кожне з них окремо. «Чим більше держав укладають разом мир, - писав Спіноза, - тим менше страху навіює кожне окремо всім іншим, або влади у кожного почати війну, але тим паче воно повинне слідувати умовам миру, тобто воно своєрідне, але тим паче повинне пристосовуватись до загальної волі союзних держав».

В історію політичної і правової думки Спіноза увійшов як прогресивний мислитель-гуманіст, критик теологічних політико-правових ідей, один із творців світської доктрини держави і права.

Список літератури

1. Димерець Р.Й. Спінозівська концепція природної могутності (potentia) і трансформація поняття природи в натурфілософії XVI – XVII століть // *Sententiae*. – № 2 (XI). – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2004. – С. 83-101
2. Спиноза Б. Политический трактат // *Избранные произведения*. — М., 1957. — Т. 2.
3. Дымерец Р. К вопросу о концепции творения в философии Бенедикта Спинозы // *Sententiae*. – № 1-2 (VIII-IX), 1 (X). – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2003-2004. – С. 43-60.

О.Боднаров, Т. Потапчук

Политические и правовые учения Спинозы

В статье рассмотрены политические и правовые учения Спинозы его основные концепции, способы рационального познания природы и ее сущности основы договорной теории и ее использования, законы новые подходы к проблемам общества, государства и права.

O.Bodnarov, T. Potapchuk

Political and legal doctrine of Spinoza

The article deals with political and legal doctrine of Spinoza its basic concepts, methods rational knowledge of the nature and essence of the contractual basis of the theory and its application, the laws of new approaches to social problems, and state law.

Одержано 28.12.10